

ผลงานชิ้นที่ ๗

การอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัดคูเต่า

รางวัลอาคารอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น ปี ๒๕๕๔
สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

รางวัลเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม
ทางภูมิภาคเอเชีย แปซิฟิก ปี ๒๕๕๔
องค์การการศึกษา วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

รางวัลชนะเลิศวัดพัฒนาดีเด่น
ด้านเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัด
ปี ๒๕๕๒

รางวัลพัฒนาดีเด่น ด้านเศรษฐกิจพอเพียง
มูลนิธิพลเอกเปรม ติณสูลานนท์

อาศรมสถาปนิกชุมชนและสิ่งแวดล้อม
สถาบันอาศรมศิลป์

ผลงานชิ้นที่ ๗

โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัดคูเต่า

ชื่อโครงการ	โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัดคูเต่า
ประเภทของงาน	การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
ที่ตั้งโครงการ	วัดคูเต่า เลขที่ ๑ บ.ห้วยนอนวัด ต.แม่ทอม อ.บางกล่ำ จ.สงขลา
พื้นที่โครงการ	๗๕ ตารางเมตร (เฉพาะพื้นที่ศาลา)
พื้นที่ใช้สอย	๑๒ยูนิต (๙'๖๐ ตารางเมตร)
ปีที่แล้วเสร็จ	พ.ศ.๒๕๕๓
งบประมาณ	๓๕๐,๐๐๐ บาท

๑. แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลงาน (เป้าหมายเชิงคุณค่าของโครงการ)

โครงการนี้เกิดขึ้นจากการที่สถาบันอาศรมศิลป์ได้ไปทัศนศึกษาเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมภาคใต้ของประเทศไทย ทำให้ได้พบกับศาลาเก่าริมคลองขุดที่หมอบตัวราบอยู่บนลานทรายใต้ต้นฉำฉาใหญ่ เป็นความมรดงามบริสุทธิ์ที่ได้พบในวัดคูเต่า หลังจากที่ได้สอบถามความคิดเห็นพบว่าชุมชนต้องการดำเนินการอนุรักษ์ซ่อมแซมเพื่อให้ศาลาได้ใช้ประโยชน์และเพื่อให้ลูกหลานได้ดูได้ศึกษาถึงอดีตของท้องถิ่นตนเอง แต่เนื่องจากทางวัดขาดงบประมาณ และไม่มีความรู้ความชำนาญในการอนุรักษ์อย่างถูกต้องจึงยังไม่ดำเนินการใดๆ ซึ่งทางสถาบันฯ และแกนนำชุมชนเห็นว่าควรดำเนินการซ่อมแซมศาลาหลังนี้เป็นอันดับแรกก่อน เนื่องจากมีอายุกว่าร้อยปี และอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก ซึ่งศาลาหลังนี้มีคุณค่าทางด้านจิตใจต่อคนท้องถิ่น เพราะเป็นอาคารเรียนหลังแรกในท้องถิ่นและเป็นศูนย์รวมเพื่อรองรับงานประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีชีวิต

ด้วยเงื่อนไขและบริบทดังกล่าว จึงได้กำหนดเป้าหมายเชิงคุณค่าในการดำเนินโครงการไว้ ๔ ประการได้แก่

๑. ให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ให้วัดคูเต่าเป็น “ขวัญ” ของชุมชน
เช่นในอดีต
ที่ผ่านมา
๒. สร้างโอกาสให้ลูกหลานได้เรียนรู้สืบสานภูมิปัญญาบรรพบุรุษ ด้วยกระบวนการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม
๓. สร้างแบบอย่างในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมร่วมกับชุมชน ให้กับวัดเก่าทั่วประเทศในการรักษาและสืบสานมรดก
สถาปัตยกรรมท้องถิ่นของตนเอง

๒. เทคนิคและขั้นตอนในการสร้างผลงาน

โปรดดูเอกสาร แบบเสนอข้อมูลประวัติและผลงาน ข้อ ๔ การสร้างสรรค์ผลงาน ประกอบ

กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ระยะ ได้แก่
๑. <i>ทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชน และประเมินความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม</i>
เริ่มต้นจากทีมงานได้กระจายตัวอยู่อาศัยกับชาวชุมชนเหมือนลูกหลาน หลังจากนั้นจึงเริ่มสำรวจข้อมูล และเปิดเวทีเสวนากับชาวชุมชน ทำให้ทราบว่าวัดนี้เคยรุ่งเรืองมากในอดีต แต่ปัจจุบันศรัทธาดังกล่าวกลับเสื่อมถอยลง เกิดการย้ายถิ่นของคนวัยหนุ่มสาว อันเนื่องมาจากผลของพัฒนาแบบทุนนิยม และปัญหาจากการบริหารงานในท้องถิ่น

๒. กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าของศาลาในฐานะที่เป็นพื้นที่ศูนย์รวมของชุมชน

เมื่อพบกับปัญหาดังกล่าว ทางสถาบันฯ จึงได้จัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ชาวชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเกิดสำนึก รักมากขึ้น เพื่อให้ศาลาหลังนี้ได้รับการฟื้นฟูอย่างมีคุณค่า เป็นพื้นที่แห่งขวัญ ที่เสริมสร้างให้คนเป็นคนดี ให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นเชื่อมโยงเข้ากับประโยชน์ของตน ไม่เป็นการอนุรักษ์ที่หลุดลอยจากบริบทและวิถีชีวิตในปัจจุบัน กิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วย แผนที่คนดี นิทรรศการภาพเก่าเล่าเรื่องที่จัดขึ้นในตลาดนัด กิจกรรมศิลปะเด็ก และรวมถึงการทำแผนที่สัมพันธ์เครือญาติ (Family Tree) เป็นต้น

๓. สื่อสารคุณค่าความงามทางสถาปัตยกรรม

ทีมงานได้จัดกิจกรรมค่าย Kutao Vernadoc Camp ร่วมกับสถาบันการศึกษาท้องถิ่นสองแห่งเพื่อปลูกจิตสำนึกในคุณค่าศิลปะสถาปัตยกรรม นักศึกษาที่ร่วมกิจกรรมทุกคนประทับใจและเห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ส่งผลให้นักศึกษาส่วนหนึ่งแสดงความต้องการที่จะเข้าร่วมบูรณะศาลาหลังนี้ด้วย

๔. การออกแบบบูรณะ

ทีมงานได้ทำการศึกษาศาลาพื้นถิ่นภาคใต้ รวมถึงลักษณะภูมิศาสตร์ของวัด เนื่องจากสภาพศาลาและพื้นที่แวดล้อมก่อนดำเนินการบูรณะนั้น มีปัญหาน้ำท่วมขังเพราะเคยมีการขุดลอกดินในคลองเพื่อถมพื้นที่โดยรอบให้สูงขึ้น ทำให้การระบายน้ำไม่ดีเท่าที่ควร ความชื้นที่เกิดขึ้นทำให้โครงสร้างศาลาเสียหายก่อนเวลาอันควร เพราะฉะนั้นทีมงานจึงได้ออกแบบทางเลือกที่จะนำมาใช้ในการบูรณะศาลาพร้อมทั้งสรุปข้อดี ข้อแตกต่างใช้ชุมชนได้พิจารณาคัดเลือก เป็นจำนวนทั้งหมด ๔ รูปแบบ คือ

๑) ซ่อมแซมโดยให้ศาลาอยู่ในระดับเดิม ปรับระดับผิวทรายใต้ฐานออกให้เหมือนภาพถ่ายศาลาที่เคยปรากฏในอดีต

๒) ขุดพื้นรอบฐานรากทั้ง ๔ ด้านและทำการบูรณะ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงระดับที่เคยเป็นระดับเดียวกับอดีต

๓) ดัดยกศาลาขึ้นจากพื้นให้ได้ระยะห่างเท่ากับระยะห่างตามระดับเดิม และมีการขุดพื้นรอบฐานรากบางส่วน

เพื่อเป็นข้อมูลแสดงร่องรอยทางประวัติศาสตร์

๔) รักษาสภาพ เสริมตอม่อ และดัดยกศาลาขึ้นโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงระดับพื้นรอบศาลาให้ความสูงของพื้นและใต้ถุนศาลามีระยะเท่ากับสมัยก่อน

๕. สรุปรูปแบบการบูรณะและการหางบประมาณเพื่อซ่อมแซม

ทีมงานได้นำเสนอทางเลือกในการอนุรักษ์สี่รูปแบบเพื่อให้ชุมชนเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งชุมชนได้ลงความเห็นเป็นมติเอกฉันท์ในรูปแบบที่สี่ ซึ่งเป็นการเสริมความแข็งแรง (Consolidation) และยกศาลาให้สูงขึ้นเท่ากับระดับความสูงในอดีต หลังจากนั้นทางแกนนำวัดได้จัดงานทอดผ้าป่าขึ้น ชาวบ้านมีจิตศรัทธาเป็นอย่างมาก รวมได้งบประมาณถึง หกแสนกว่าบาท เกินกว่าที่ประเมินเอาไว้มาก การบูรณะศาลาจึงได้เริ่มต้นขึ้น

๖. การศึกษาความรู้เชิงช่างโบราณ

ในระหว่างการออกแบบทางทีมงานได้ทำการศึกษาความรู้เชิงช่างโบราณร่วมกับช่างท้องถิ่น โดยการไปดูงานที่ศาลาวัดต่างในบริเวณใกล้เคียง เพื่อศึกษาองค์ความรู้เชิงช่างท้องถิ่น เช่น การเข้าไม้ เข้าเดือยแบบโบราณ เช่นกลอนลูกสัก (เดือยไม้สัก) ที่ใช้ยึดแปหลังคาแทนการใช้ตะปู หรือการศึกษาวิธีการเข้าเฟื่อหน้าบันจากช่างกรมศิลปากรท้องถิ่น และรวมถึงการศึกษาวิธีการทำปูนหมักปูนดำจากช่างปูนเมืองเพชร เพื่อให้งานบูรณะศาลาหลังแรกนี้เป็นงานตัวอย่างในการอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ ของวัดต่อไป

๗. การบูรณะซ่อมแซม

การบูรณะได้เริ่มต้นขึ้นด้วยการฟื้นฟูพิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอขมาในการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลา โดยมีหลักการในการซ่อมแซมไว้ว่า “จะไม่จัดจ้างผู้รับเหมามาดำเนินการซ่อมแซม แต่จะให้ช่างท้องถิ่นเป็นทีมหลัก ส่วนใดที่ทำเองไม่ได้ก็ให้เชิญผู้เชี่ยวชาญดำเนินการเฉพาะส่วน” นอกจากนี้ทางวัดได้มีแผนงานประจำสัปดาห์ให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการซ่อมแซมศาลาของพวกเขา เริ่มตั้งแต่การรื้อถอนศาลา ตลอดจนถึงการร่วมขัดล้างกระเบื้องหลังคาที่ละแผ่น เป็นต้น

๓. การเผยแพร่และการนำงานออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน

โปรตุเกสเอกสาร แบบเสนอข้อมูลประวัติและผลงาน ข้อ ๖ การเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ ประกอบ

- แสดงผลงานในนิทรรศการ “รวมมิตรอนุรักษ์ REMIX Anurak” ที่หอศิลป์วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร ธันวาคม ๒๕๕๒
- แสดงผลงานในนิทรรศการของอาศรมสถาปนิกชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์ ในงานสถาปนิก ของสมาคมสถาปนิกสยาม พ.ศ.๒๕๕๒
- เสนอผลงานผ่านเวทีเสวนาวิชาการโอโคโมส-ไทย ครั้งที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒
- การประชุมสถาปนิกชุมชนในระดับเอเชีย Community Architect Meeting (ACHR) ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มช. มิถุนายน ๒๕๕๓
- สื่อวิทยุท้องถิ่น มอ. สงขลา FM ๙๖.๕ MCOT
- หนังสือพิมพ์ทั่วไป และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เช่น เดลินิวส์ คมชัดลึก สมัยใหม่ ภาคใต้โพกัส เป็นต้น
- นิตยสาร และจุลสาร เช่น TALA vol.๑๒ จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์ จุลสารลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา DACO (Japan Free Copy) เป็นต้น
- กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการจัดทำหนังสือรวบรวมผลงานของอาศรมสถาปนิกชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์

๔. การถ่ายทอดผลงานให้ผู้อื่น

- ถ่ายทอดผลงานผ่านเวทีเสวนาต่างๆ
- ถ่ายทอดผลงานผ่านการบรรยายเชิงวิชาการให้นักศึกษา ภาคการวางผังและออกแบบเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จัดทำหนังสือ “วัดคูเต่า ก้าวแรกของการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม”
- การศึกษาดูงานของสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นต้น

๕. ความโดดเด่น ความมีเอกลักษณ์เฉพาะตนของผลงาน

- *การรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมผ่านกระบวนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม*

การรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) หรือการรักษาในเชิงคุณค่าเป็นหัวใจสำคัญในการอนุรักษ์ ซึ่งการรักษาความดั้งเดิมนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม หรือความหมายเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Meaning) ในการอนุรักษ์ศาลาเรียนวัดคูเต่าได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขสำคัญในการรักษาความดั้งเดิมและคุณค่าดังกล่าว กล่าวคือ การรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมในเชิงนามธรรม หรือความหมายเชิงสัญลักษณ์นั้น เริ่มขึ้นตั้งแต่การฟื้นฟูพิธีกรรมทางด้านจิตวิญญาณก่อนที่จะทำการบูรณะศาลา เนื่องจากเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมเพื่อเป็นการบอกกล่าวและขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่วัดเคยทำมาแล้วในอดีต นอกจากนี้ในอดีตที่อาคารต่างๆ ภายในวัดก็ถูกร่วมกันสร้างโดยพระและชาวชุมชน ดังนั้นการที่ชุมชนมีส่วนร่วมกันหรือศาลาตลอดจนร่วมกันบูรณะศาลาในทุกขั้นตอน จึงเป็นกระบวนการที่สร้างความทรงจำร่วม (Collective Memory) ให้แก่ชาวชุมชน เป็นการส่งต่อคุณค่าและปลูกฝังความทรงจำสู่คนรุ่นใหม่บนรากฐานวัฒนธรรมเดิม

ในส่วนของการรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมในเชิงรูปธรรมเกิดขึ้นจากการที่ชาวชุมชนร่วมกันขัดล้างกระเบื้องหลังคาเก่าที่ละแผ่นเพื่อนำกลับไปใช้ใหม่ โดยใช้กระเบื้องใหม่เพียง ๑๐ เปอร์เซนต์ ส่วนกลอนลูกสักที่ไว้เพื่อรับแปหลังคาก็ยังคงเทคนิคการก่อสร้างแบบเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาเชิงช่างท้องถิ่น นอกจากนี้ในส่วนโครงสร้างหลักก็ยังคงรักษาขึ้นส่วนขึ้นเสริมเพียงบางจุดเพื่อความแข็งแรง มีเพียงต่อม่อเท่านั้นที่เป็นของใหม่เพื่อยกระดับอาคารให้เท่ากับความสูงในอดีต จึงทำให้ศาลาหลังนี้เมื่อได้รับการบูรณะแล้วยังคงเห็นถึงความคล้าของอาคารที่ผ่านกาลเวลา (Patina of Age) เนื่องจากใช้ชิ้นส่วนและองค์ประกอบเดิมเกือบทั้งหมดแต่เสริมความแข็งแรงเพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบันและอนาคต

● **บทบาทของสถาปนิกอนุรักษ์**

บทบาทของทีมงานออกแบบที่ไม่ได้จำกัดขอบเขตการทำงานไว้เฉพาะการออกแบบสถาปัตยกรรม แต่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรม ส่งผลให้การบูรณะศาลาเรียนหลังนี้ สามารถรักษาและฟื้นฟูคุณค่าทั้งในเชิงรูปแบบและเชิงนามธรรม ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะของการเป็นพื้นที่แห่งขวัญที่รองรับวิถีชุมชนไว้ได้อย่างครบถ้วน

๖. ความมุ่งมั่น คุณค่า ประโยชน์ และความสำคัญของผลงาน

โครงการนี้สำเร็จได้ด้วยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของหลายฝ่าย เช่น ชาวบ้าน นักวิชาการ สถาบันท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่น ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงเยาวชนและปราชญ์ท้องถิ่น ดังนั้นทีมงานจึงมีความคาดหวังว่าโครงการนี้จะเป็นอย่างยิ่งในการอนุรักษ์ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ให้กับวัดเก่าอื่นๆ ในท้องถิ่นของประเทศไทย

จากการทำงานอนุรักษ์ศาลาหลังนี้ ส่งผลให้ชาวชุมชนเกิดจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของ เกิดความรักความหวงแหนมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า จนเกิดเป็นความร่วมมือในการทำงาน ร่วมจัดกิจกรรม และหางบประมาณเพื่อการอนุรักษ์โดยไม่รบกวนงบประมาณจากภาครัฐและการบูรณะศาลาหลังแรกนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ส่งผลให้ทางคณะกรรมการวัดและชุมชนสามารถดำเนินการบูรณะศาลาบาตรที่ตั้งอยู่คู่กันจนแล้วเสร็จ จึงเป็นสิ่งที่พิสูจน์ว่าชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองในการปกป้องรักษามรดกวัฒนธรรมของตนได้ และยังคงดำเนินต่อไปด้วยแรงใจ ศรัทธา และความเคารพภูมิปัญญาบรรพบุรุษ

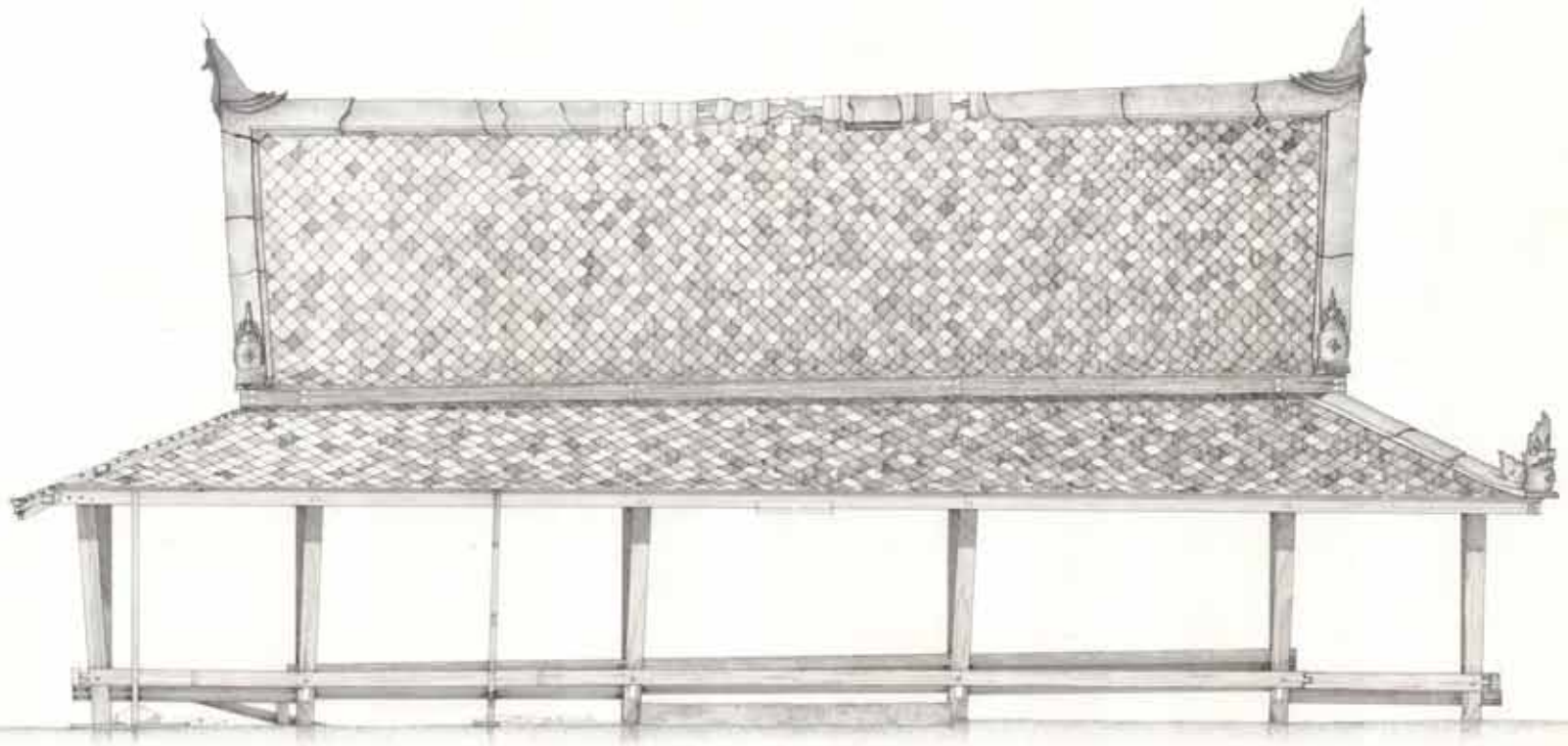
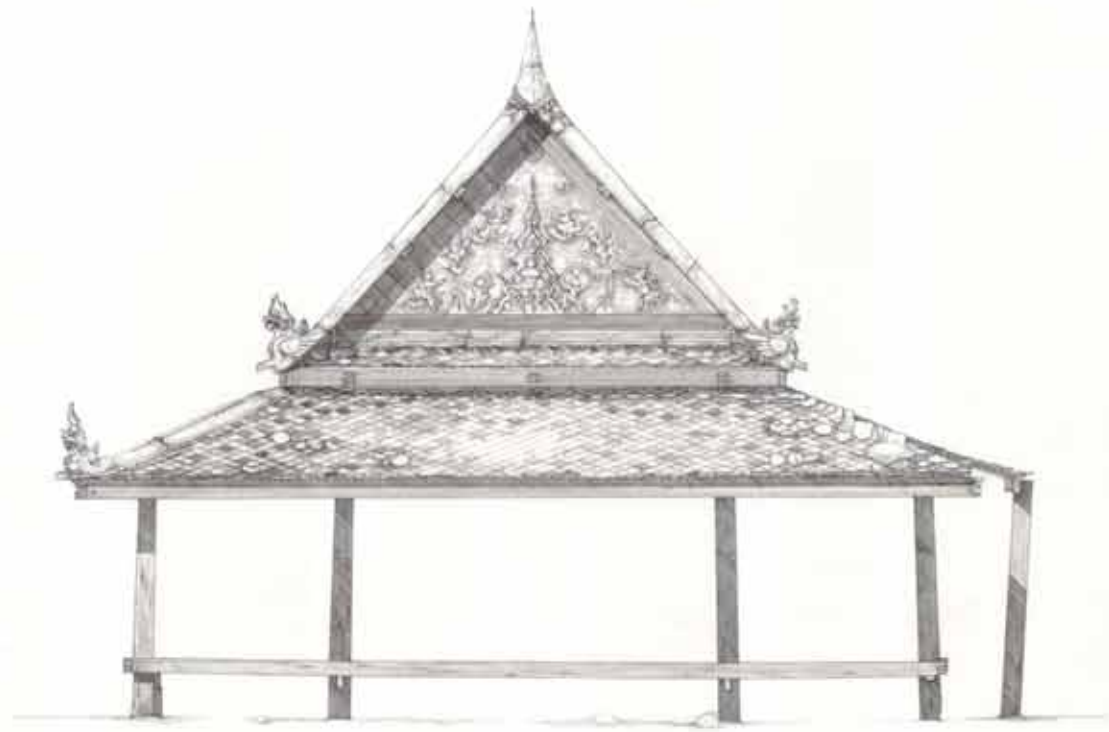

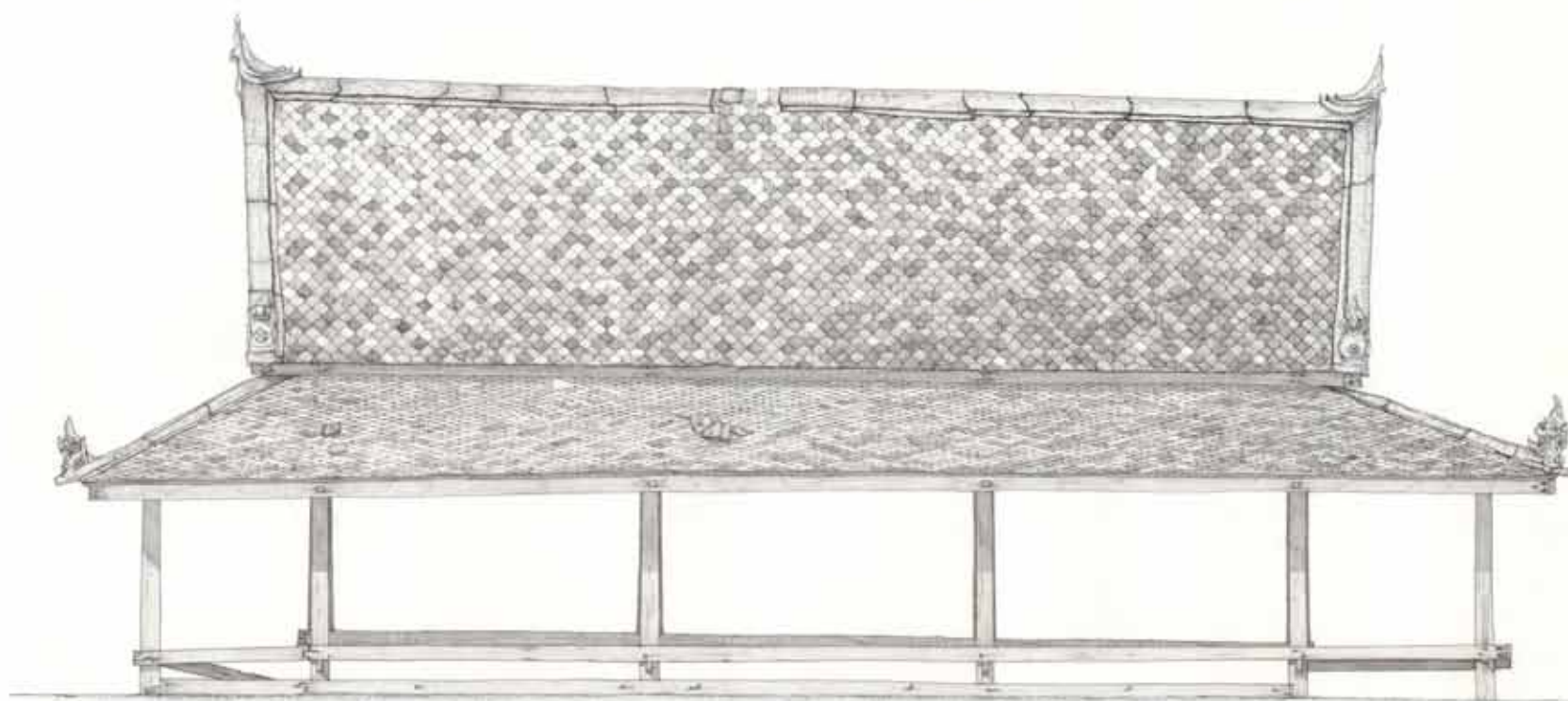
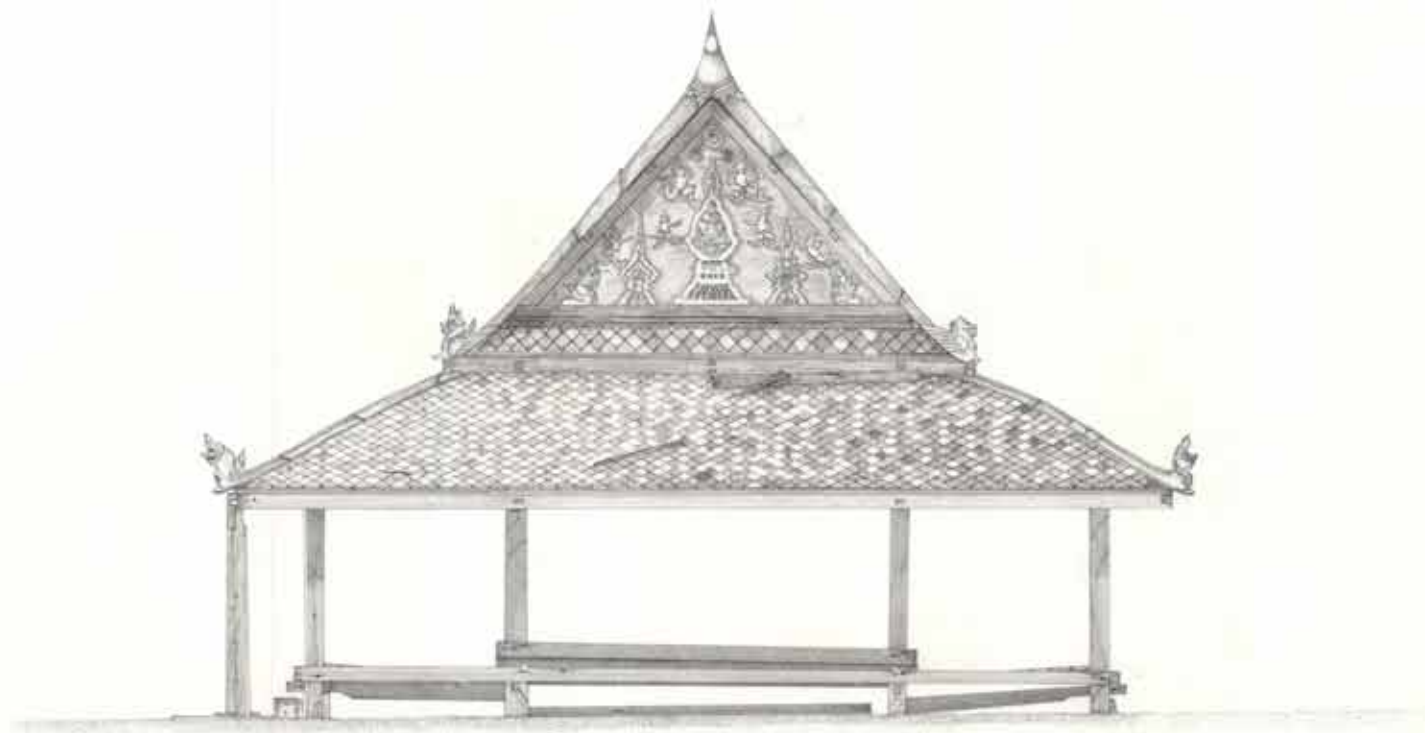

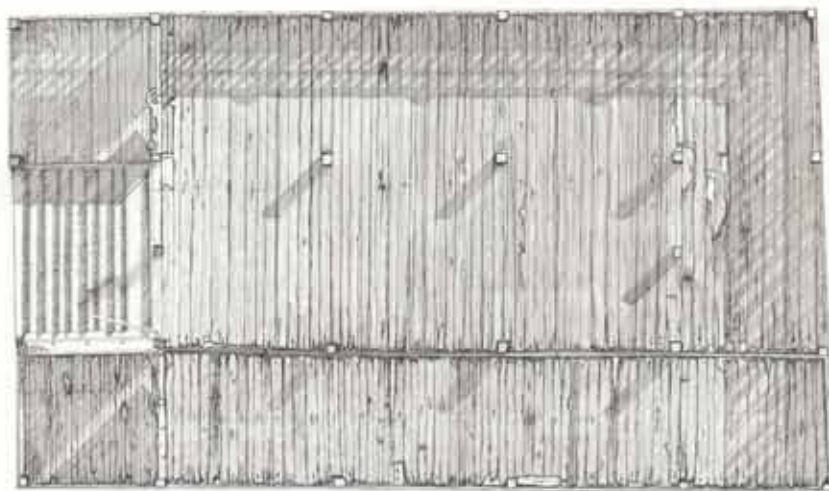
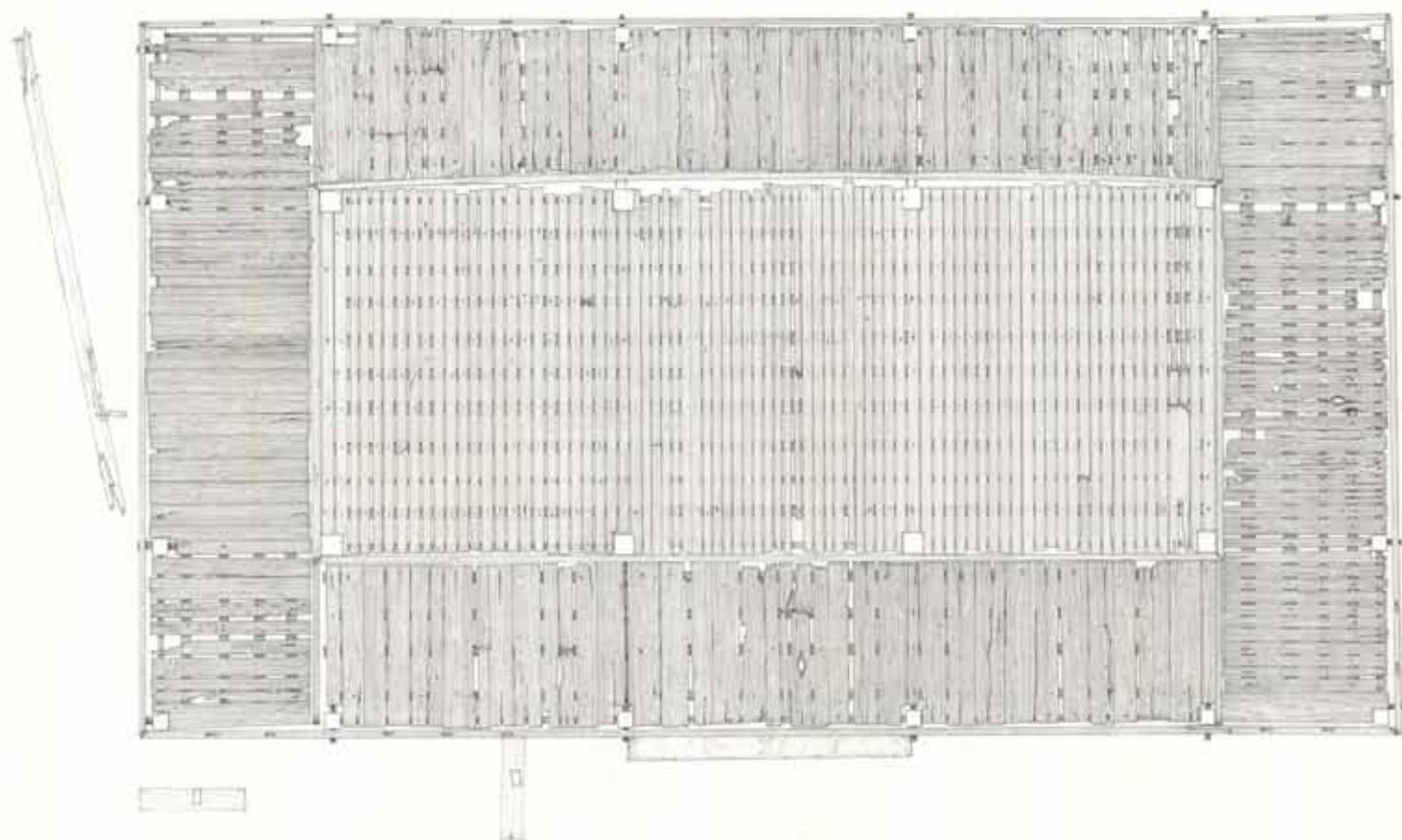

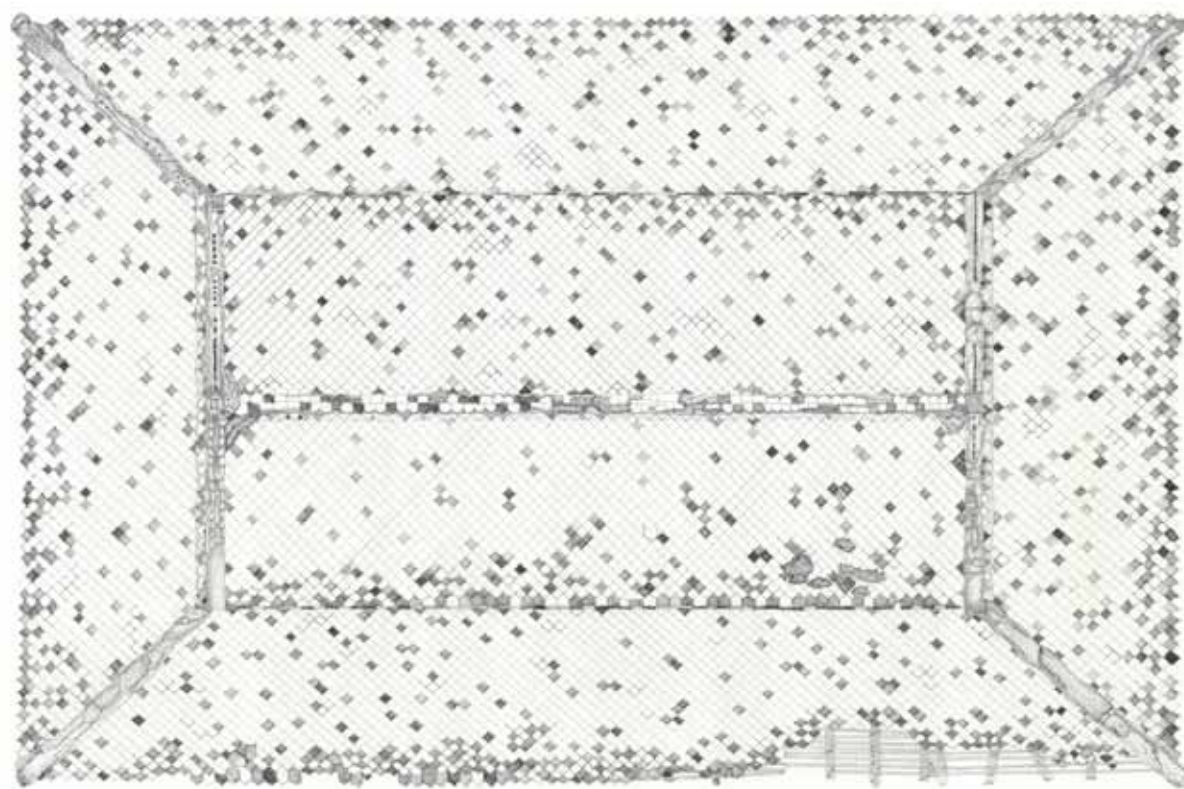
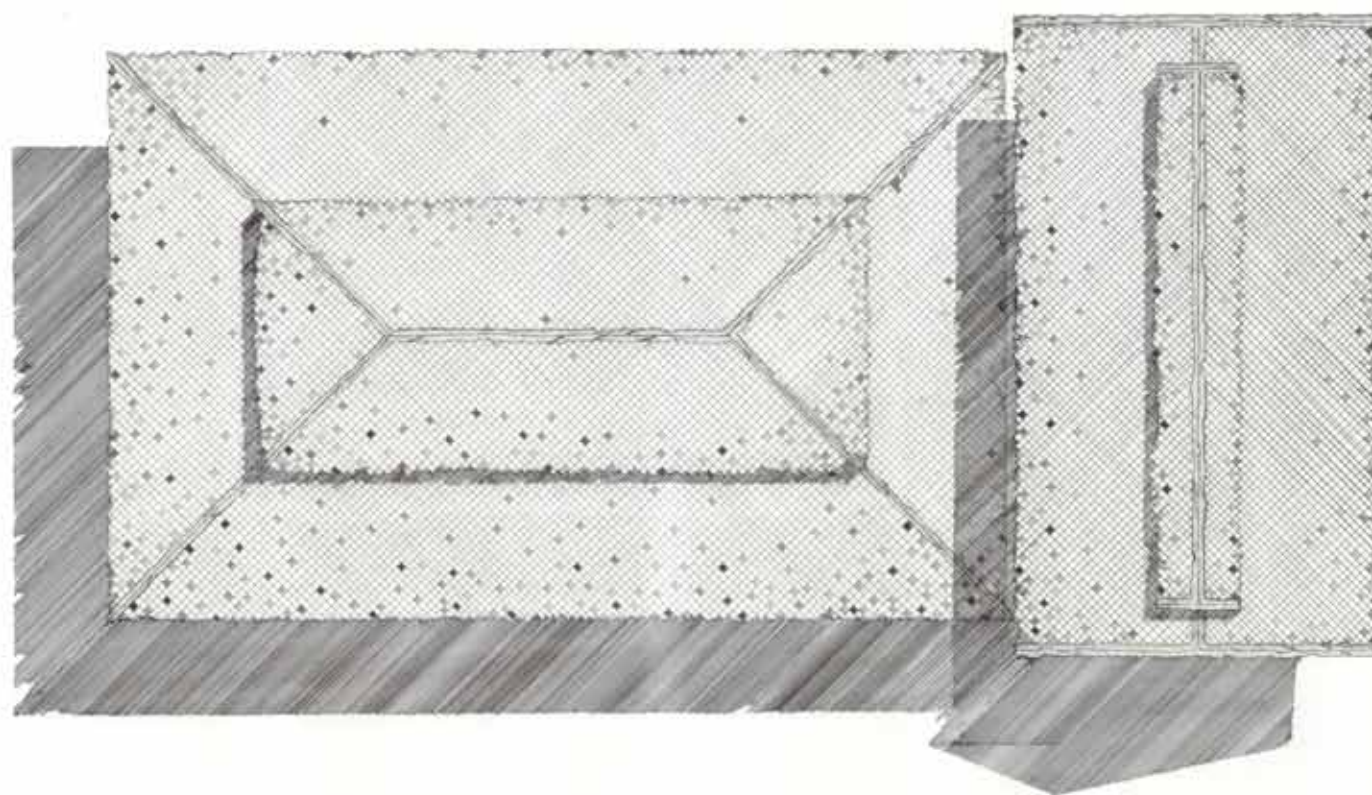

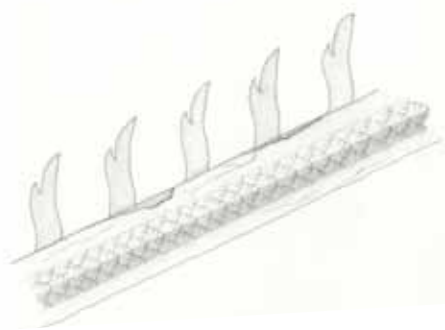
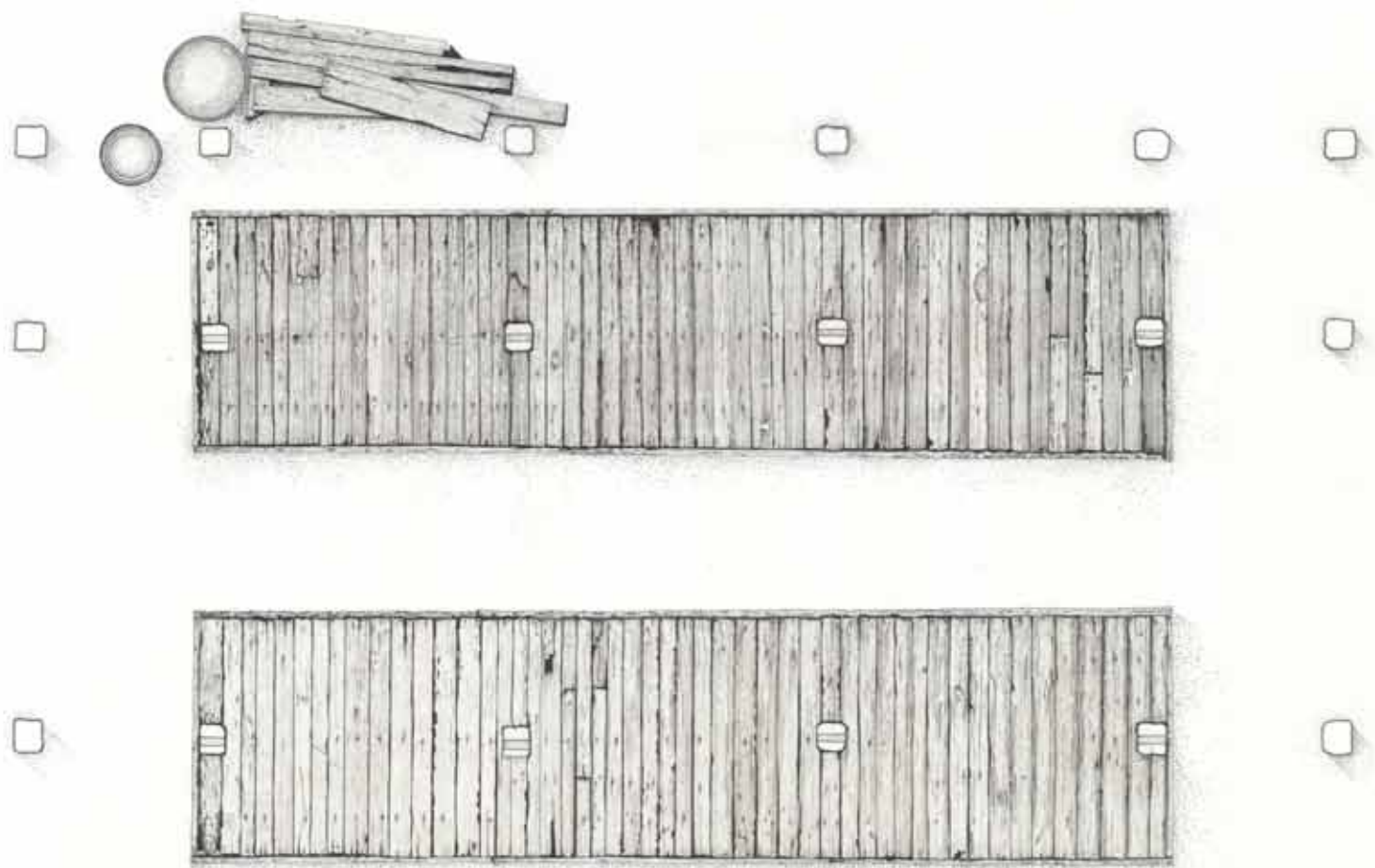
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

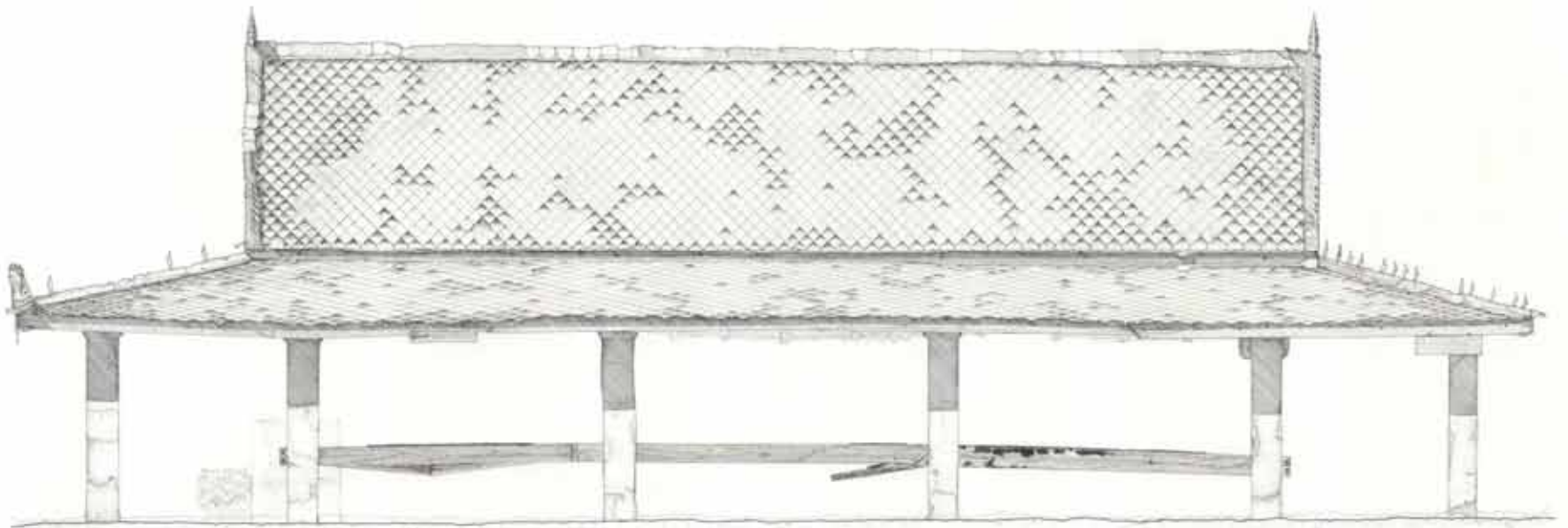
1

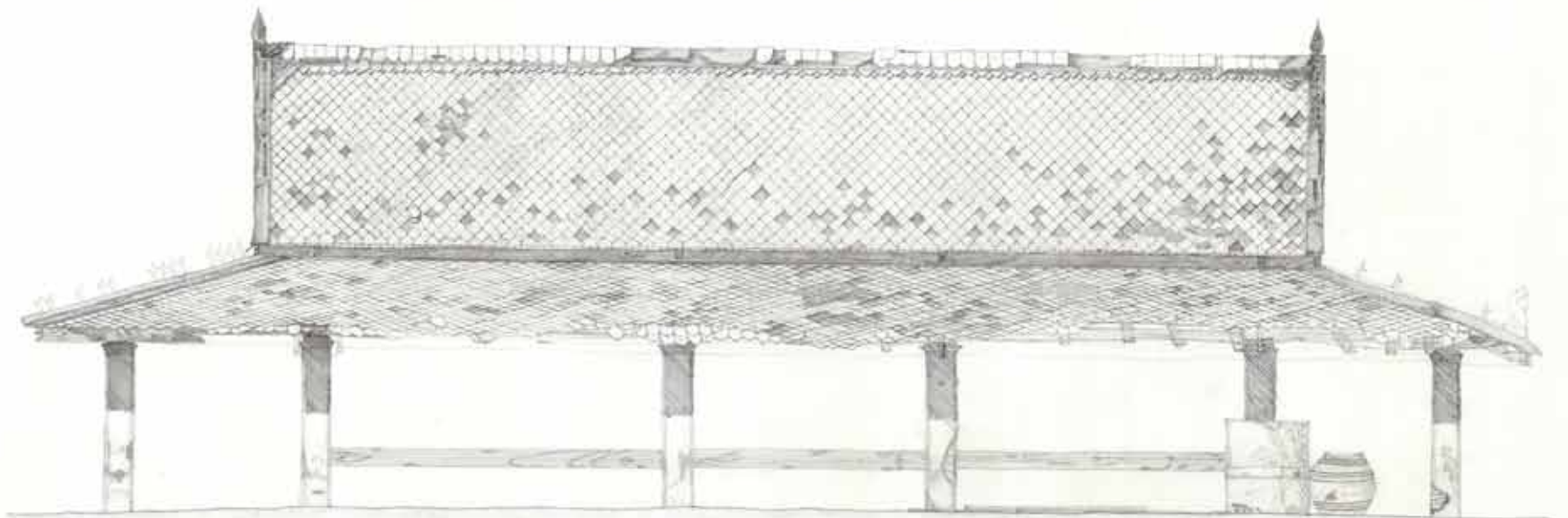
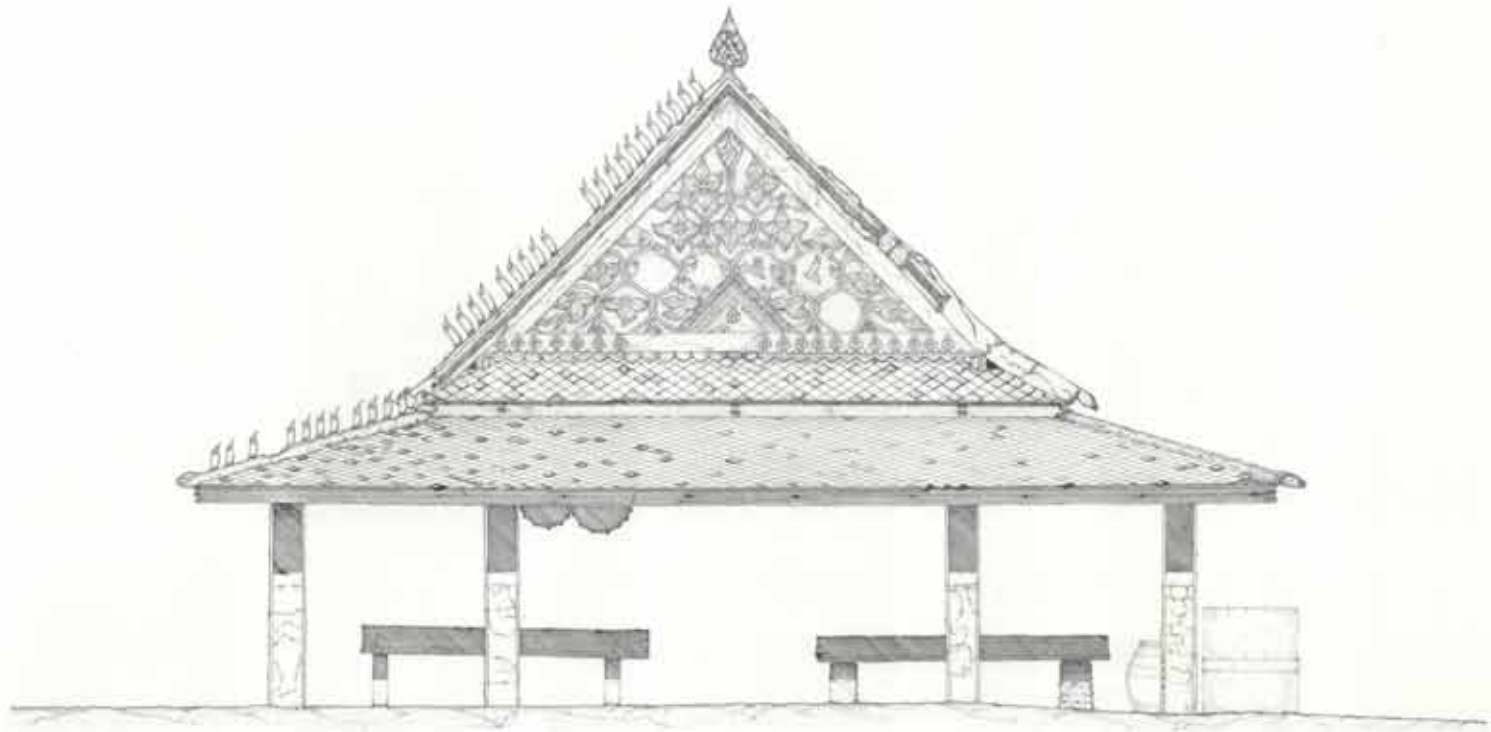

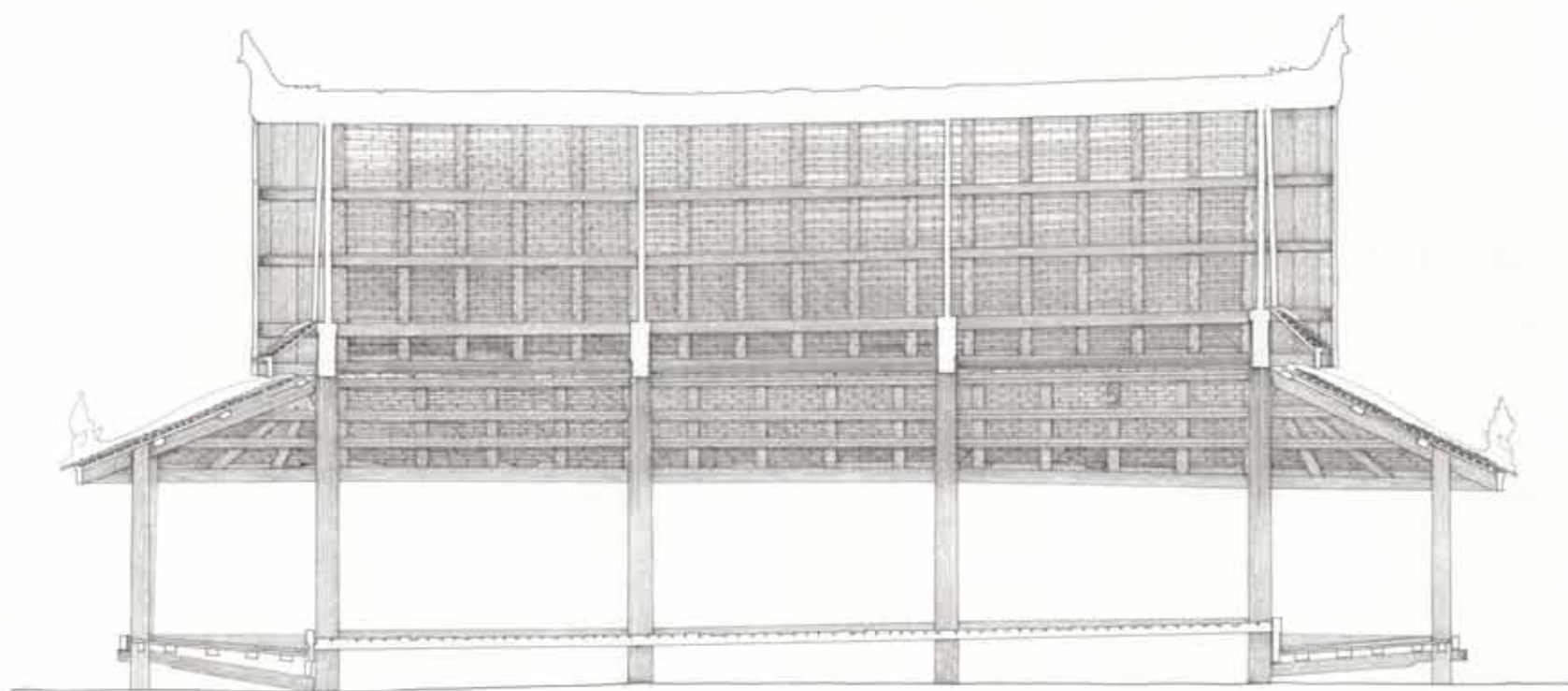
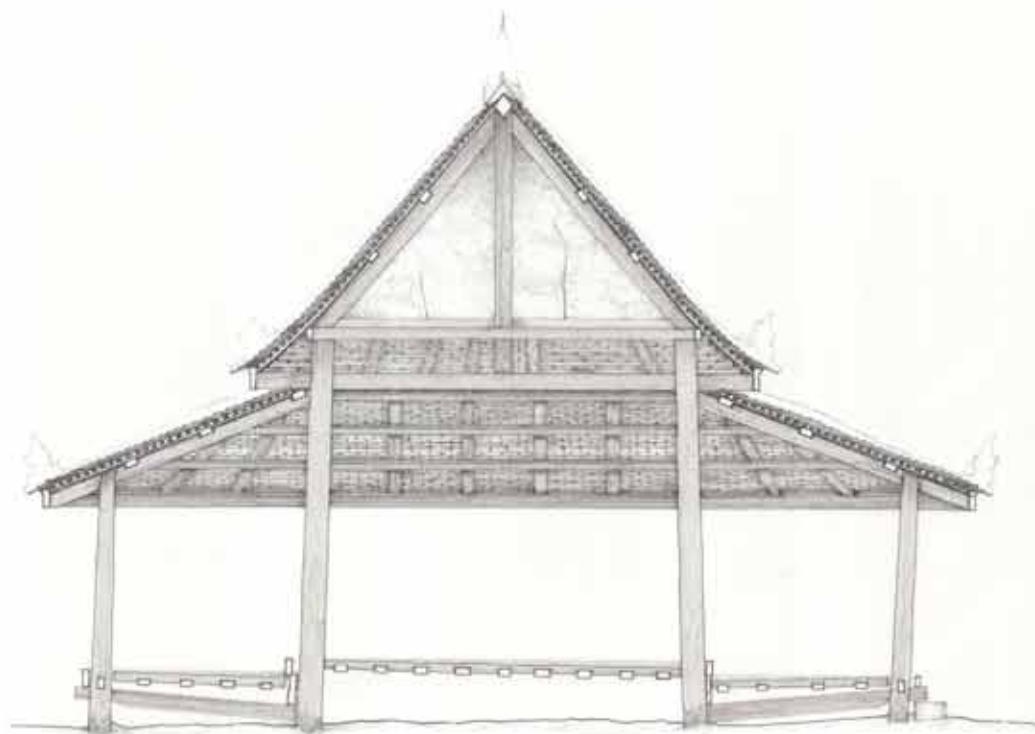

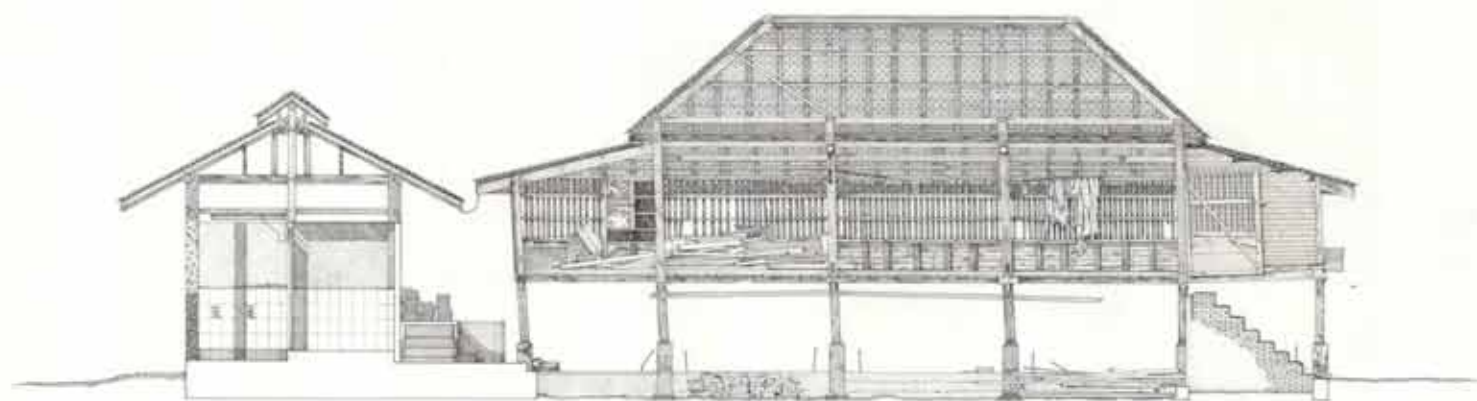
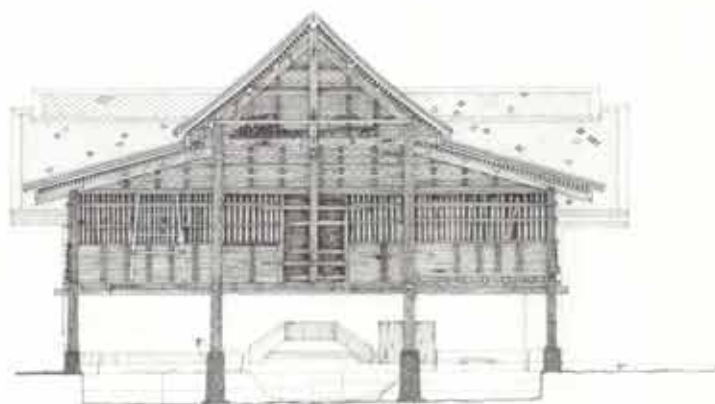

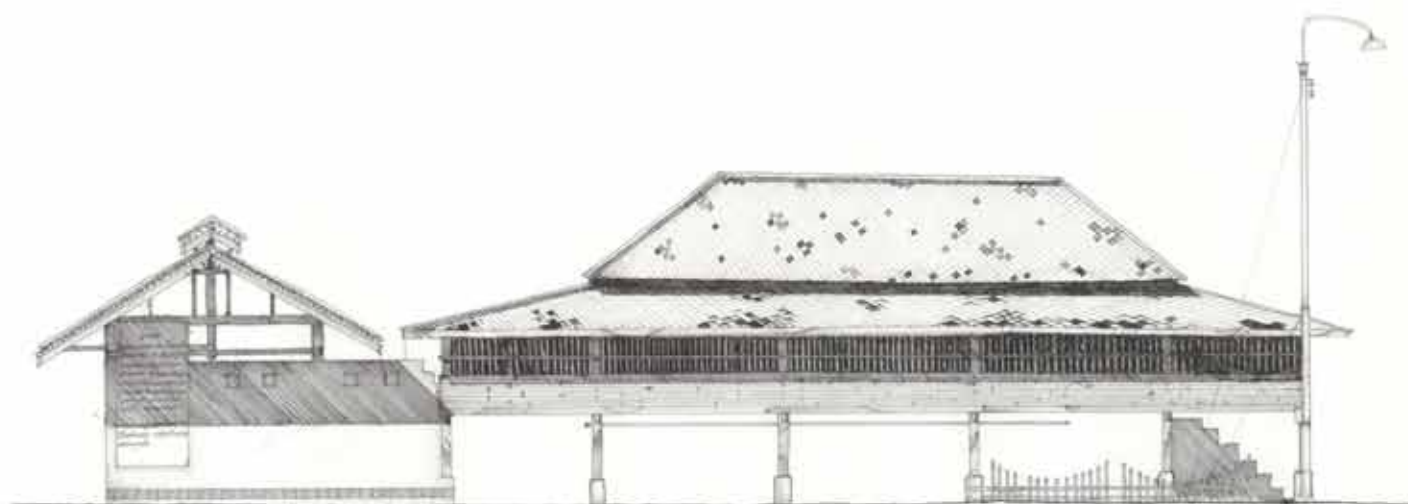
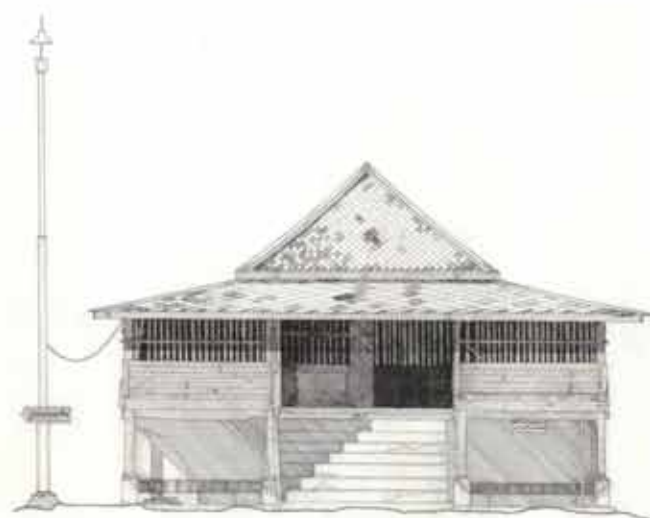

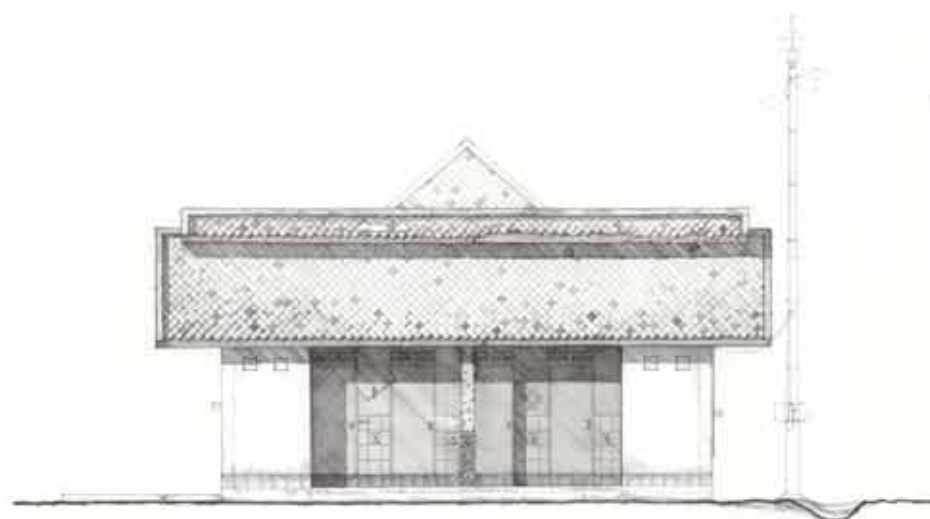

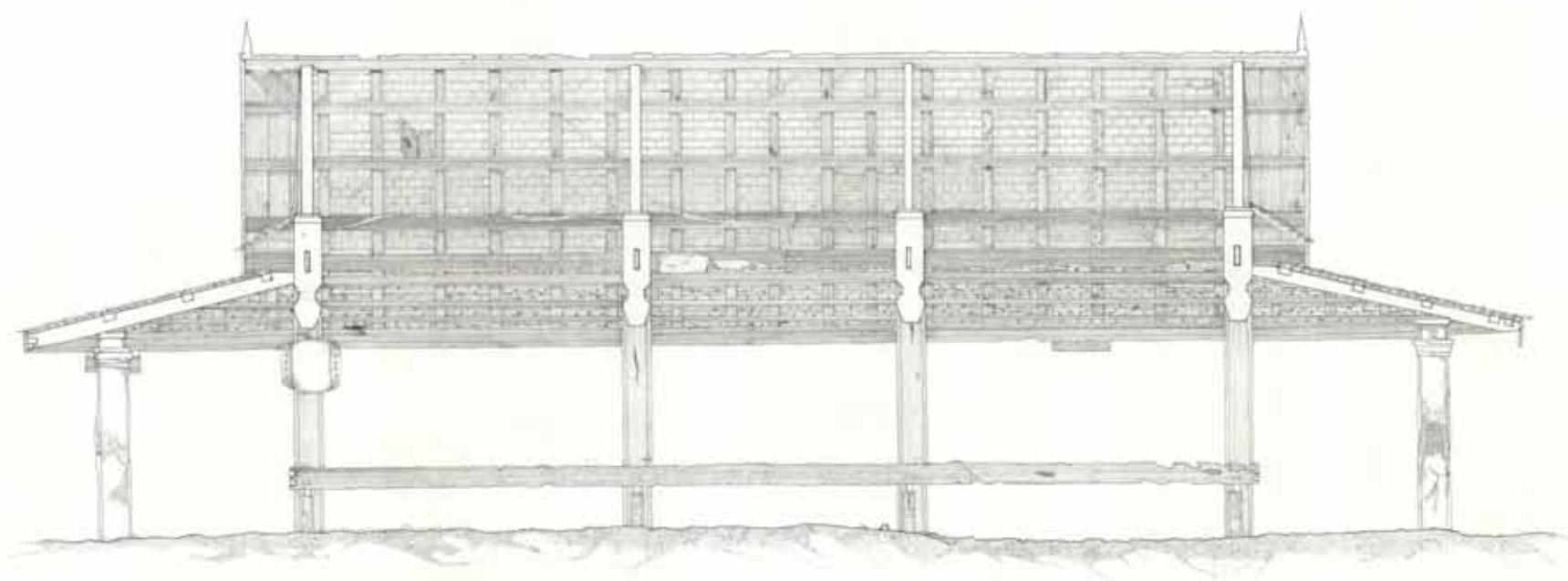
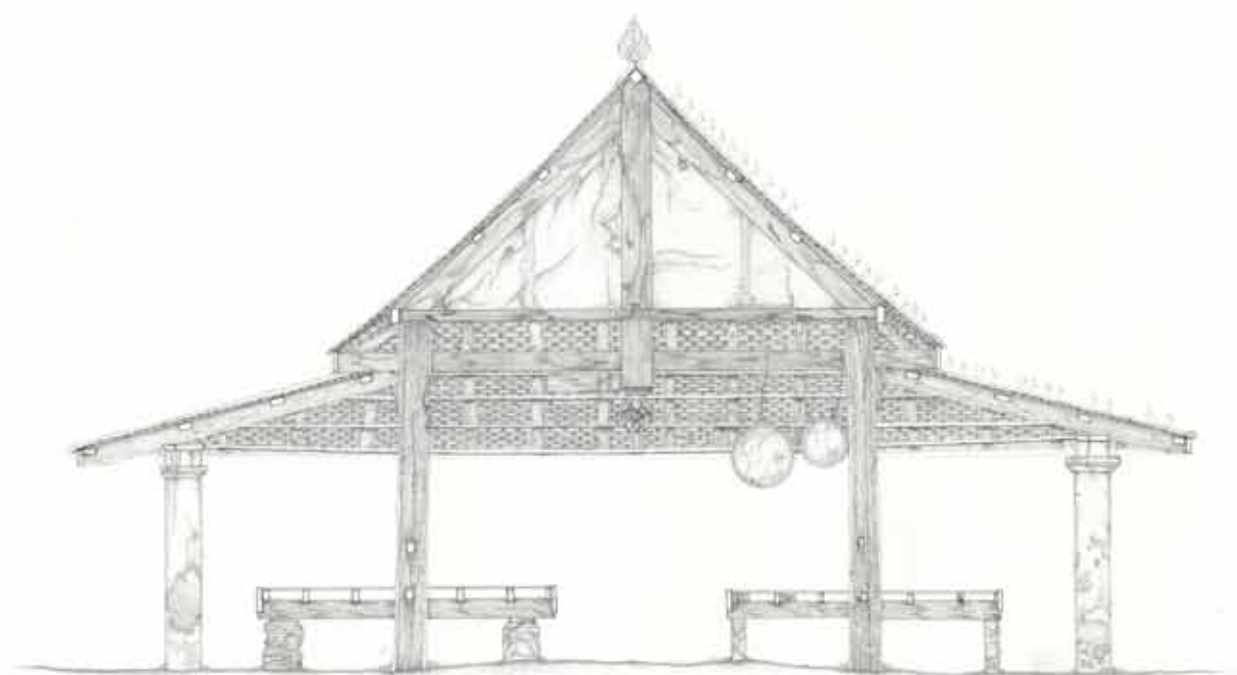

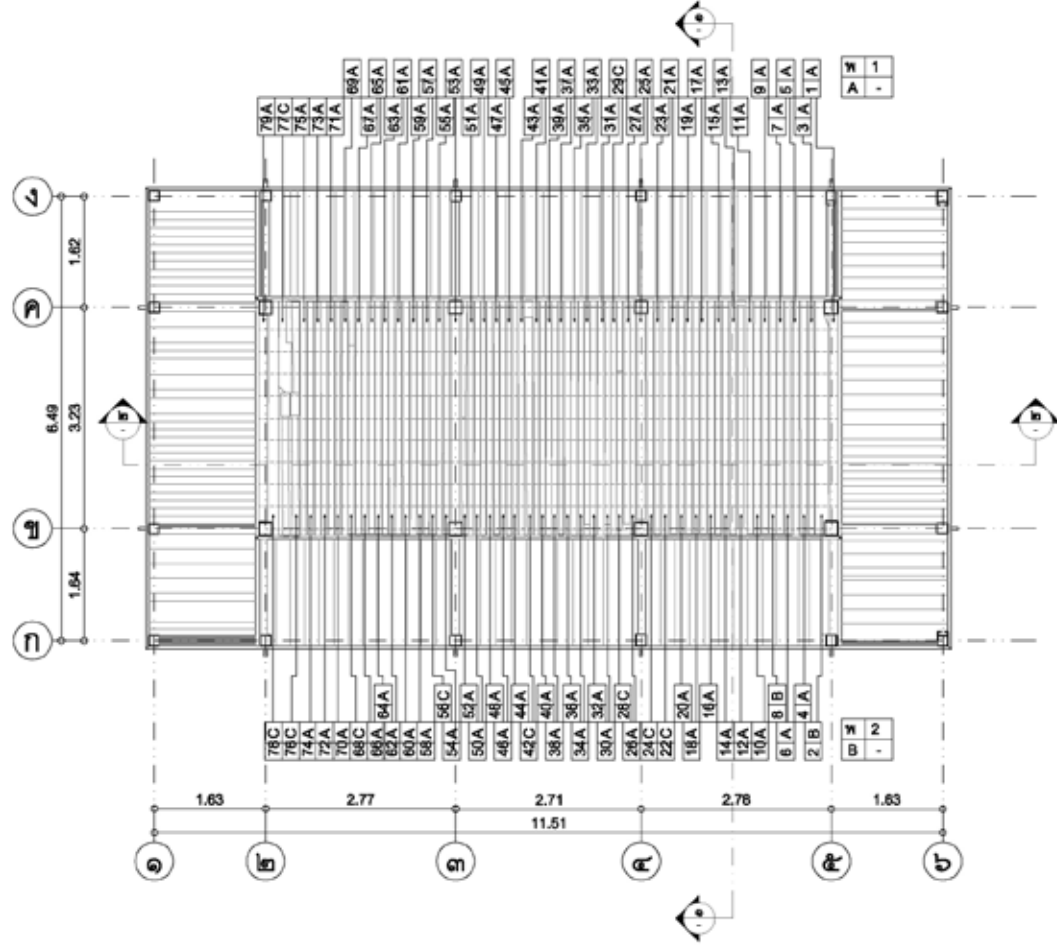
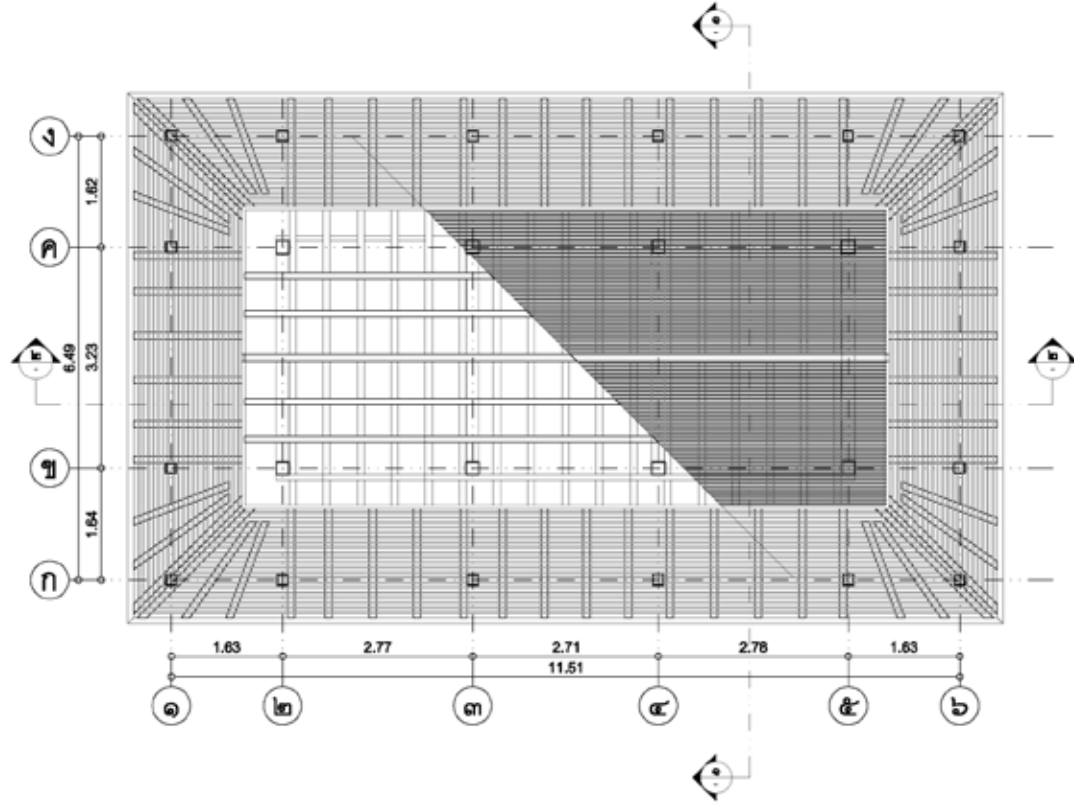

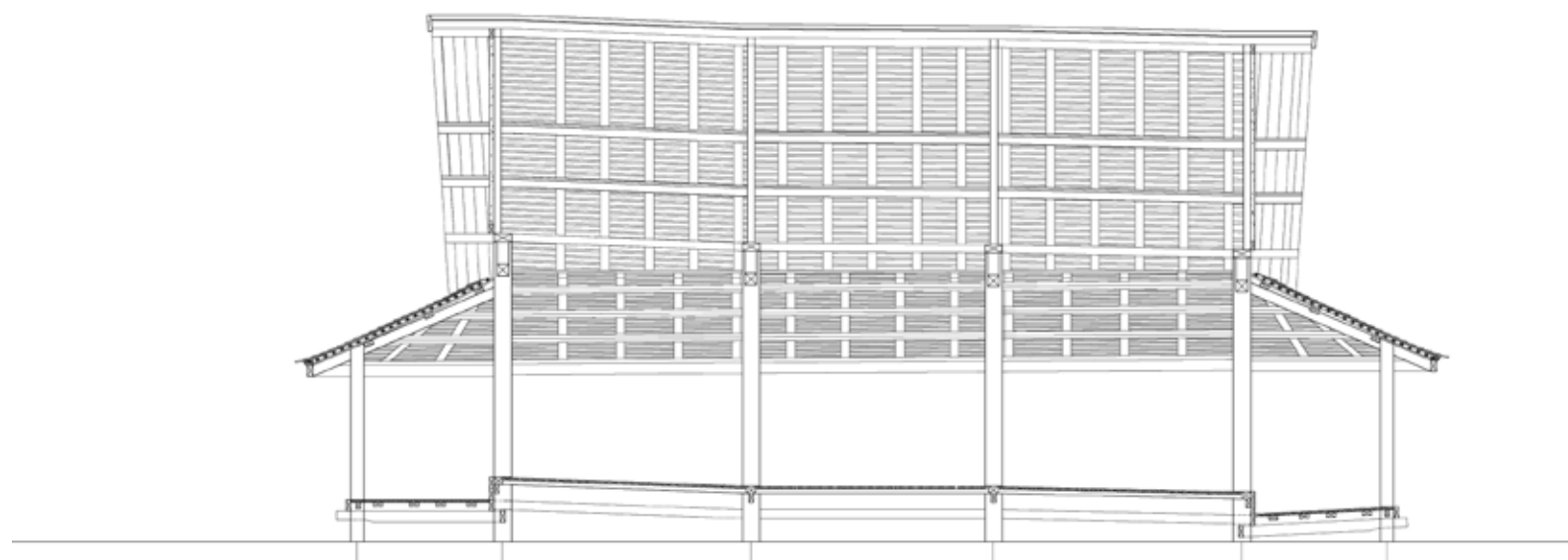
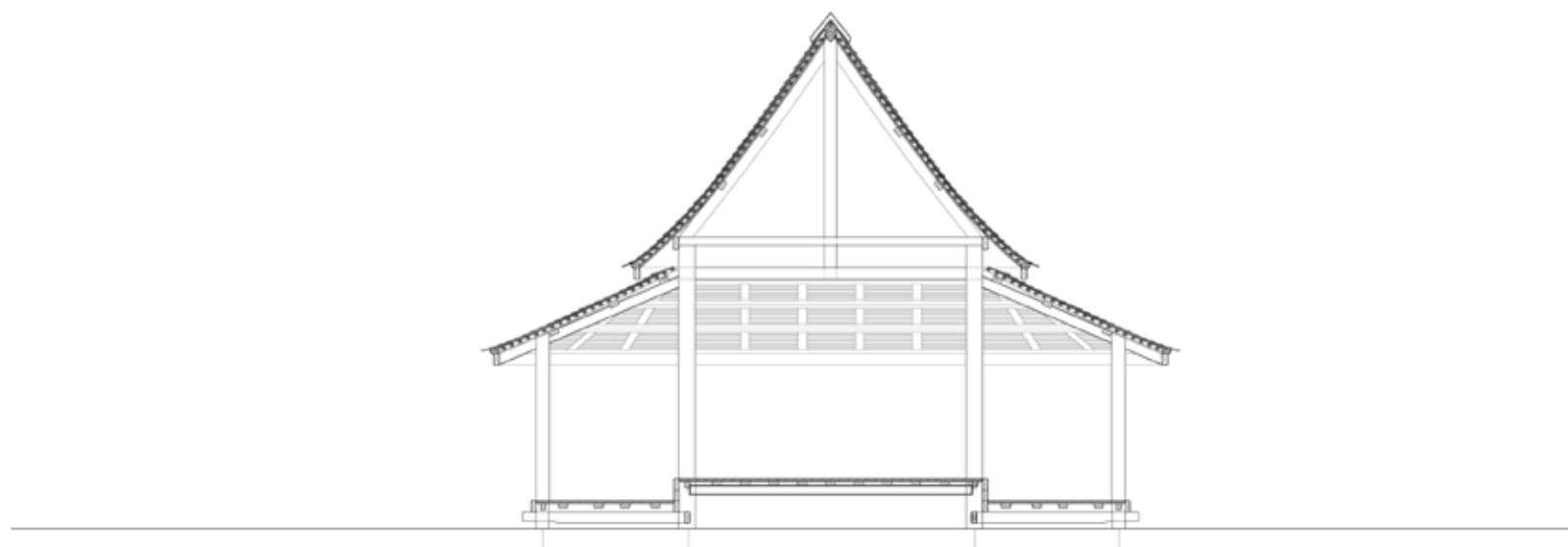

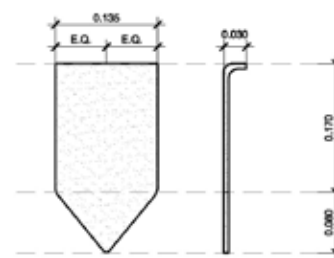
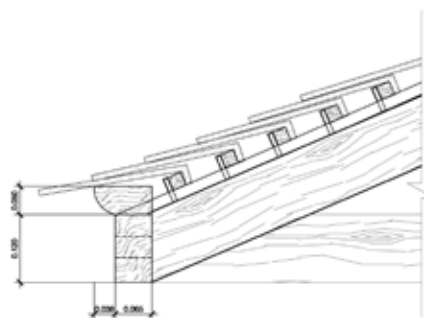
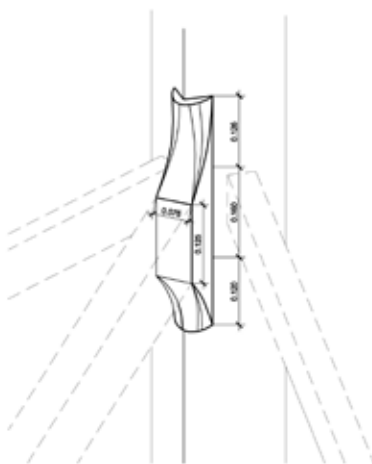
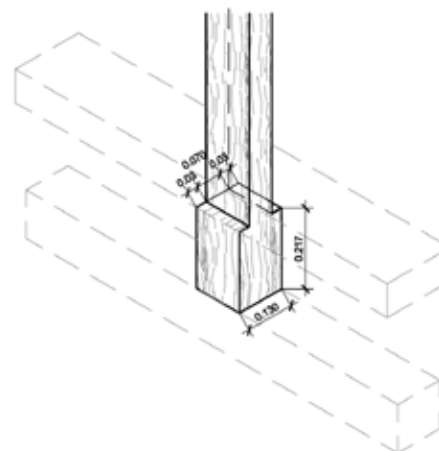
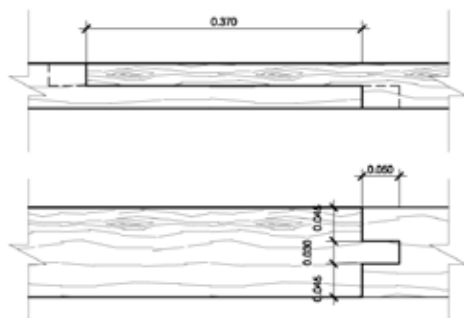
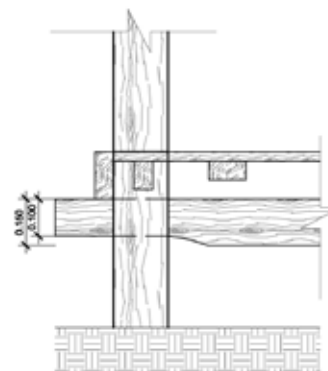
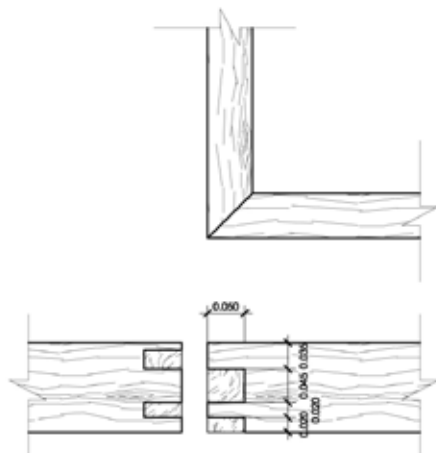

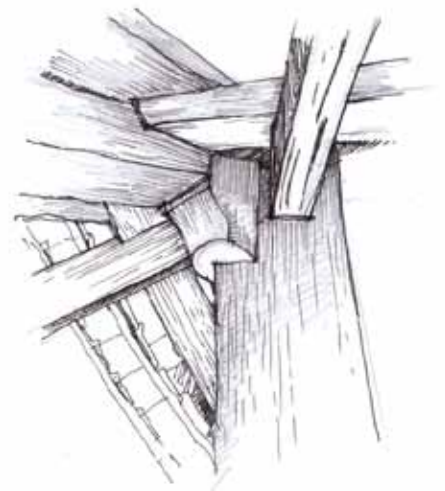
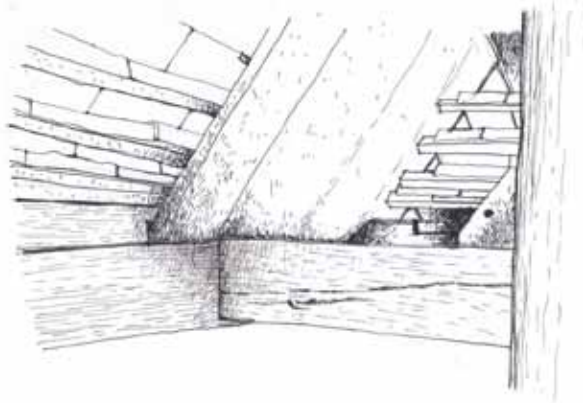
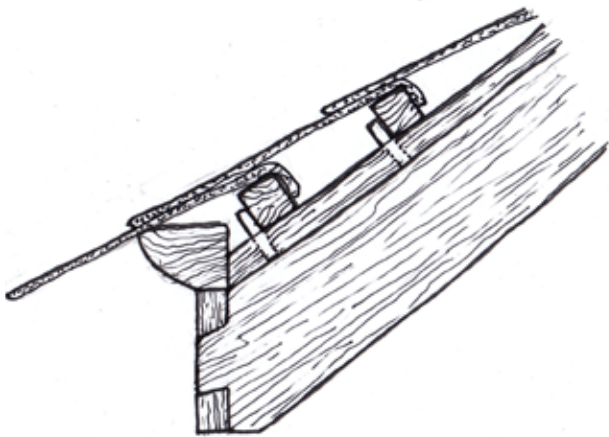
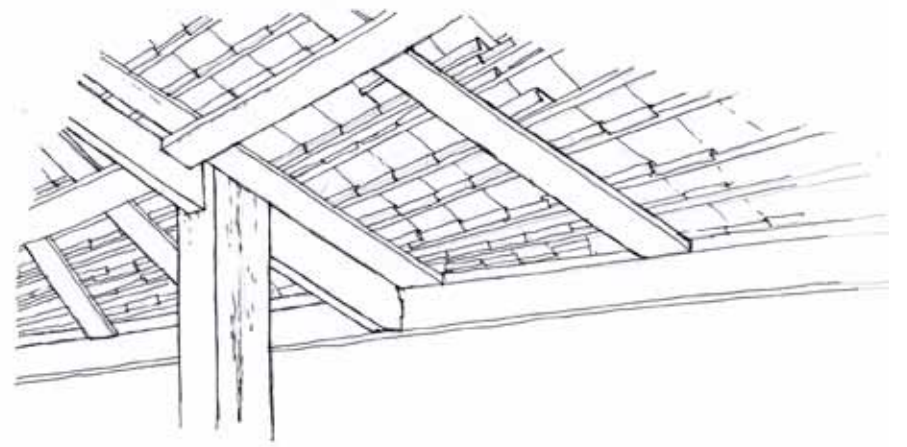
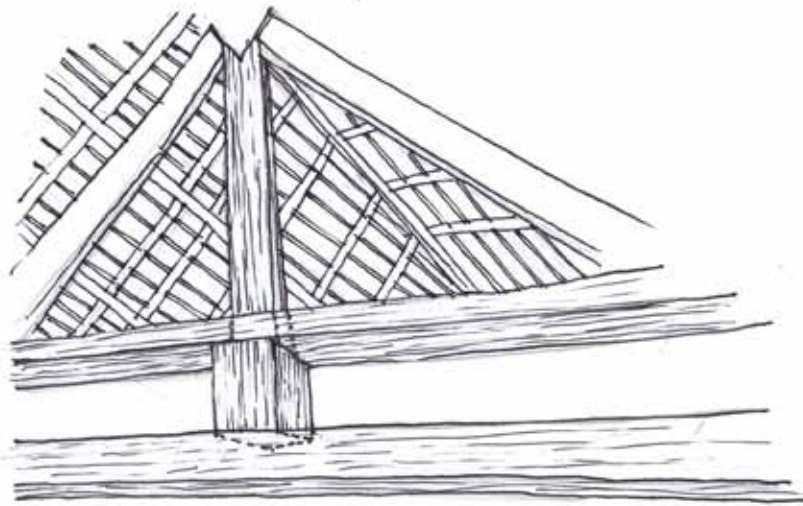

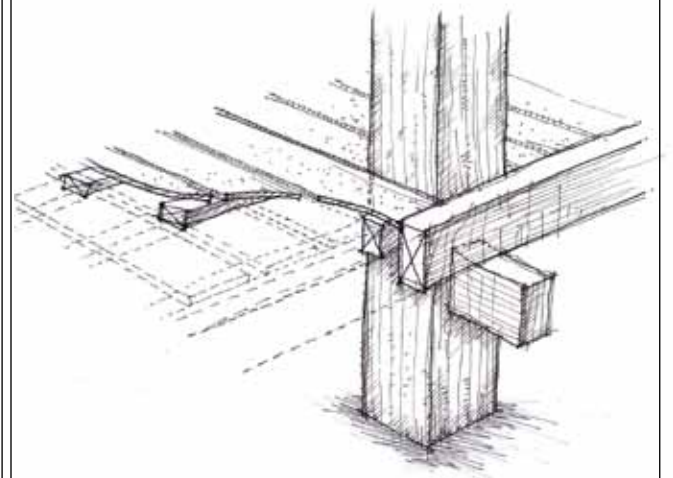
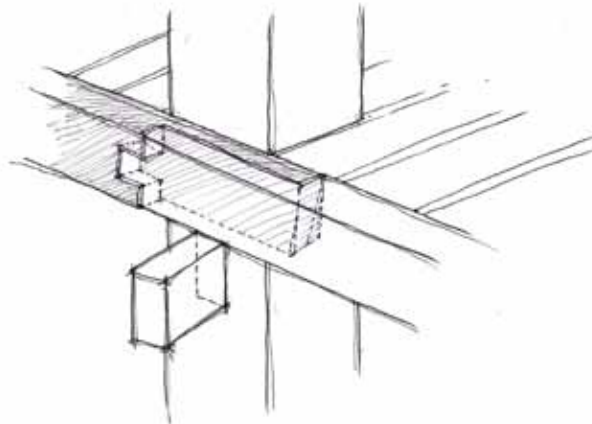
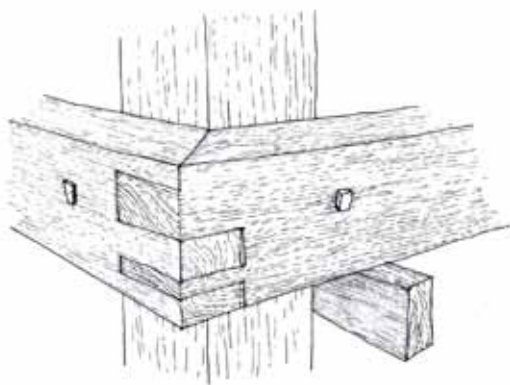
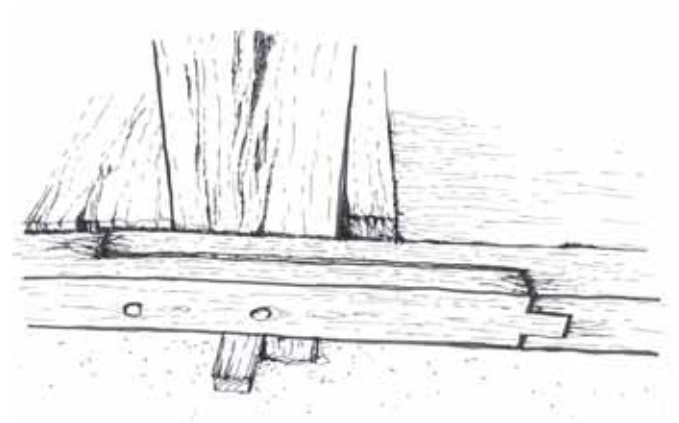
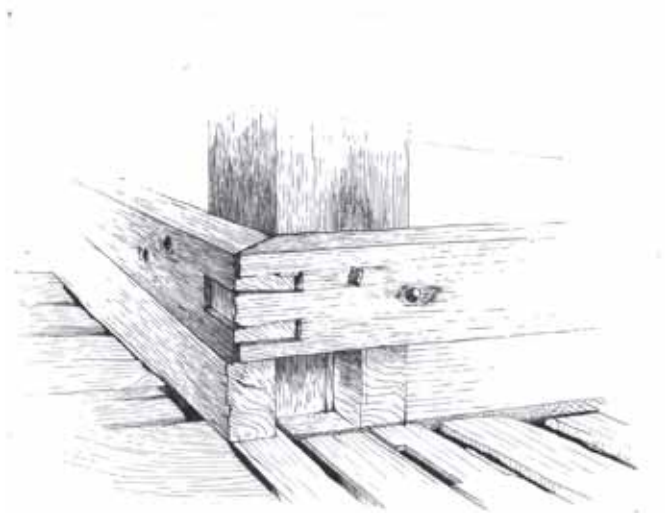

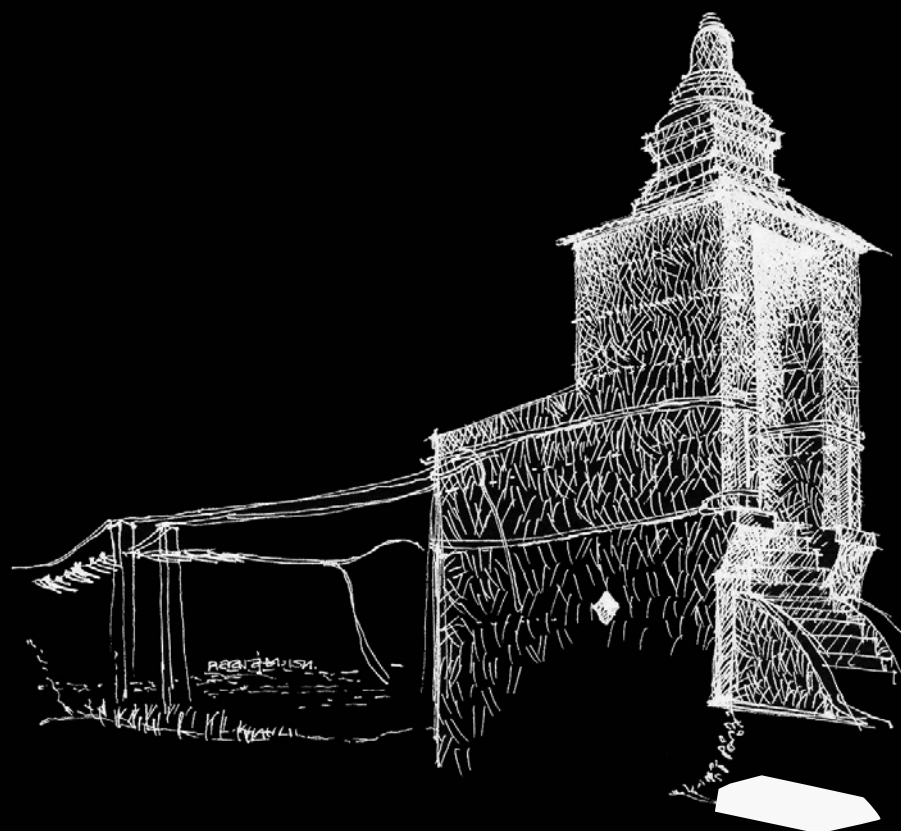

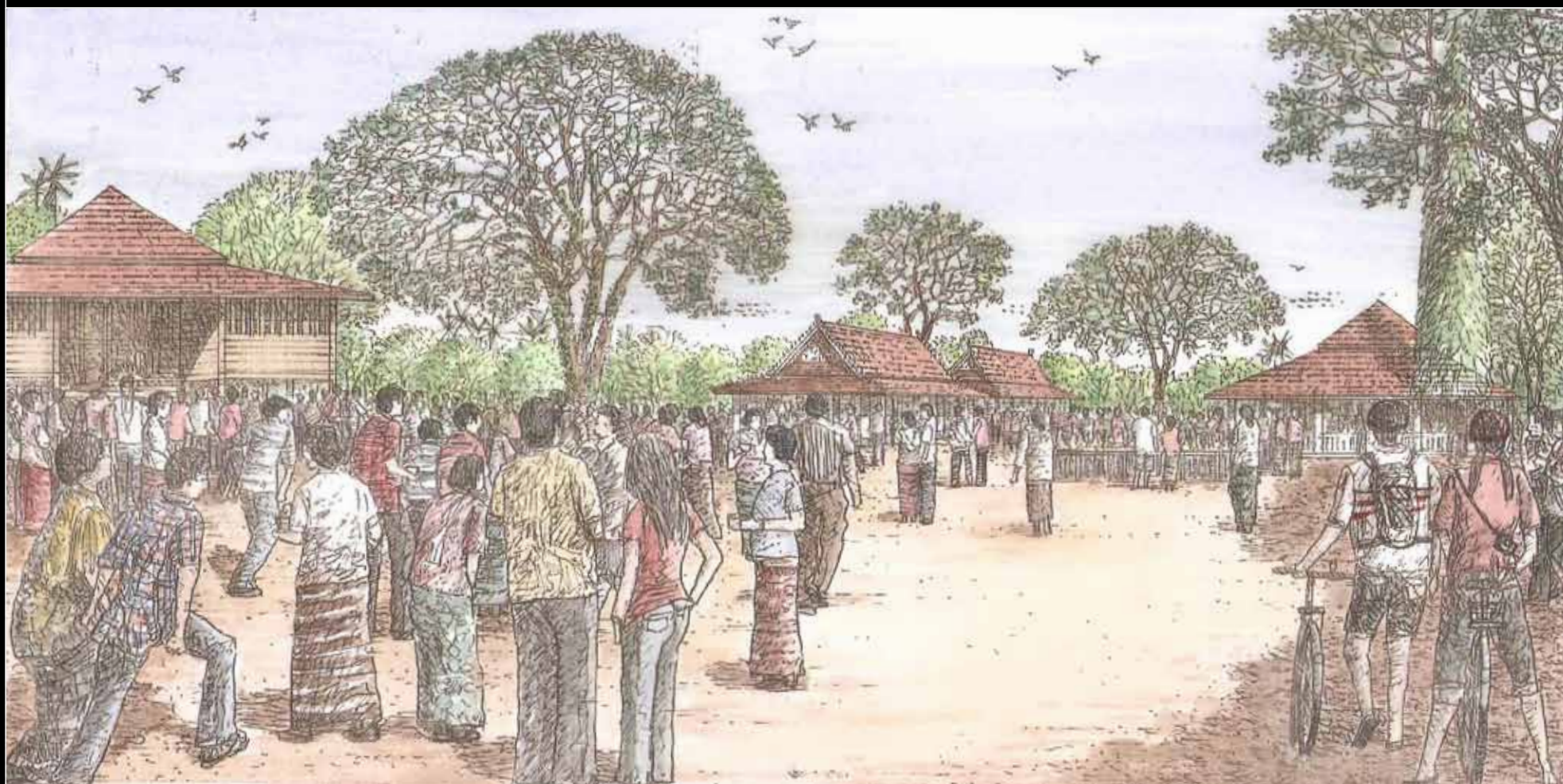

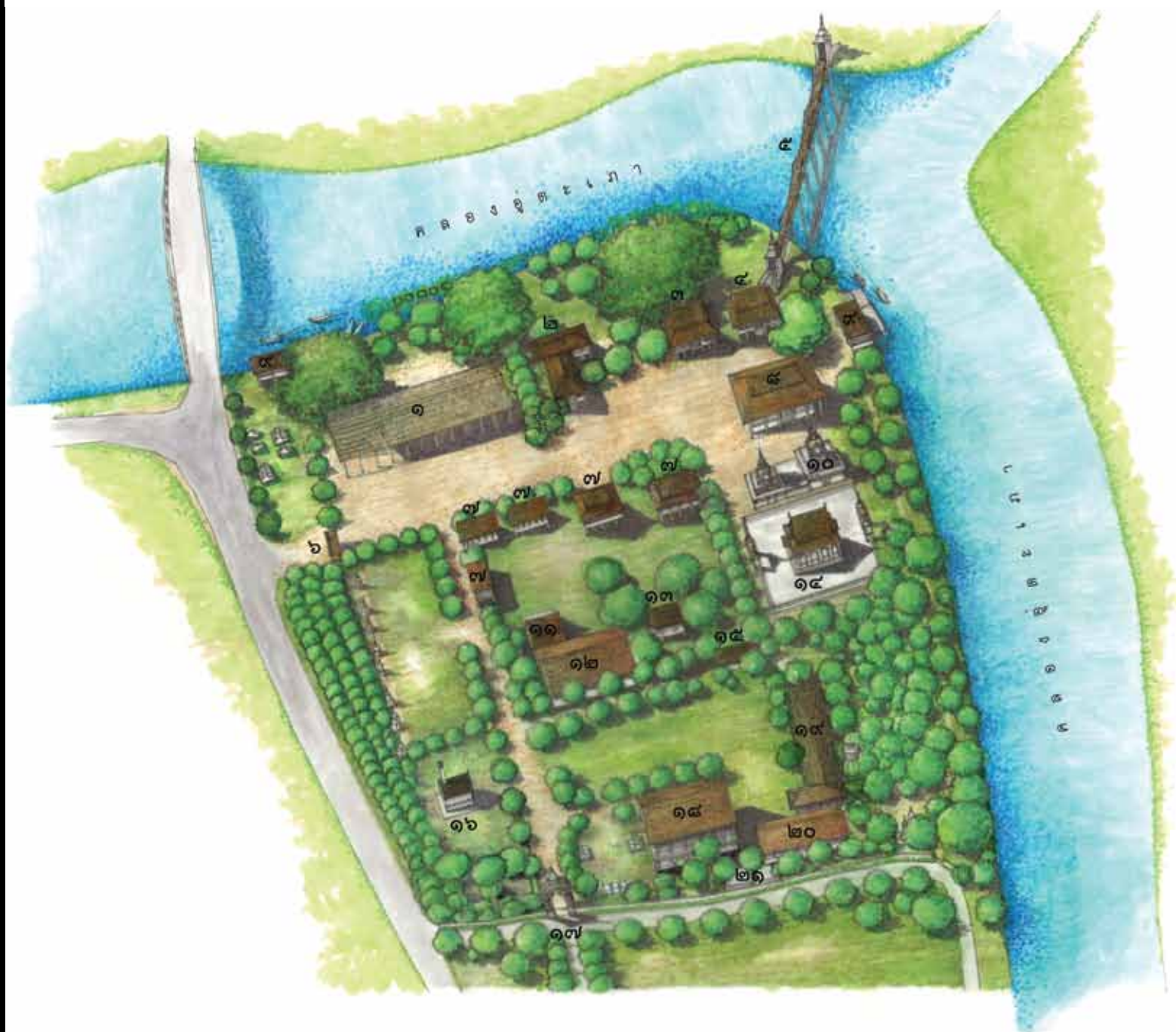

ตำแหน่งอาคาร

๑.ตลาด ๒.หอนั่น ๓.ศาลาบาตร ๔.ศาลาเรียน ๕.สะพานแขวน ๖.ประตูวัด ๗.กุฏิ ๘.โรงแรม
 ๙.ศาลาริมน้ำ ๑๐.มณฑปอนุสาวรีย์หลวงพ่อดม ๑๑.ห้องสมุด + เก็บของ ๑๒.อาคารอเนกประสงค์
 ๑๓.กุฏิเจ้าอาวาส ๑๔.โบสถ์ ๑๕.ห้องน้ำ ๑๖.เมรุ ๑๗.ประตูวัด๒ (ประตูเต่า) ๑๘.อาคารอเนกประสงค์
 ๑๙.โรงครัว ๒๐.ห้องน้ำ ๒๑.แท่งค้ำน้ำ

